

Kieli kasvattajana äidinkielen opetuksessa Venäjällä

Marja Kynkäänniemi

Tarkastelen artikkelissani venäläisen yleissivistävän peruskoulun venäjä äidinkielenä -oppiainetta kasvatuksen näkökulmasta.¹ Venäläisessä pedagogisessa kulttuurissa kasvatusta ja opetusta ovat hyvin kiinteästi toisiinsa kietoutuvia käsitteitä. Tämä ajattelutapa on peräisin ortodoksisesta traditiosta, jonka venäläisen tieteellisen pedagogiikan isä Konstantin Ušinski kiteytti 1800-luvulla. Kirkko huolehti vuosisatojen ajan lukutaidon opetuksesta kasvattavien tekstien pohjalta (Džurinski 2013, 140). Perinteisessä venäläisessä kulttuurissa kasvatusta perustui arvoihin, jotka ilmenivät myöhemmin 1800-luvulla Fjodor Buslajevin ja Konstantin Ušinskin perustamassa äidinkielen didaktikassa. Näistä arvoista keskeisimmät, kansallinen omaperäisyys (*narodnost*), patriottisuus (*patriotizm*) ja henkisyys (*duhovnost*), ovat venäläisen pedagogisen kulttuurin kulmakiviä.

Venäläisen yhteiskunnan viime vuosikymmenien, etenkin 1990-luvun, muutokset näkyvät kielessä ja kielenkäytössä. Kielestä käydäänkin aktiivisesti keskustelua (ks. esim. Ter-Minasova

2002; Kopotev 2009; Zapesotski 2003): kielenkäytöstä ollaan huolestuneita, kielen muutoksia pidetään rappiona ja pelätään jopa, että kielen normien murentuessa käyttäytymisen ja kulttuurin normit alkavat horjua. Kielen rapautumisen ja köyhtymisen ajatellaan johtavan kansallisen itsetunnon heikkenemiseen. Venäjän kielen opetukselle säilytetään suuria vaatimuksia. Kielikasvatuksessa pitäisi elvyttää kunnioitusta äidinkieltä kohtaan ja äidinkieli pitäisi ymmärtää kulttuurihistorialliseksi ja henkiseksi arvoksi (Kitševa & Neverova 2012, 52).

Kasvatuksen näkökulmasta käsitteellä *kultura retši*² on tärkeä merkitys venäjän opetuksessa. Käsitteen suora käänös on kielenkäytön kulttuuri, mutta suomennan sen sivistyneeksi kielenkäytöksi. Tässä käsitteessä yhdistyvät normatiivisuus, viestinnällisyys ja eettisyys. Sivistynyt kielenkäyttö edellyttää ihanteena pidettävien kirjakielen normien noudattamista, viestinnän tarkoituksenmukaisuutta ja eettisten normien eli kielenkäytön etiketin noudattamista (Vvedenskaja ym. 2004, 69–70). Sivistyneeseen kielenkäyttöön mielletään myös kielenkäyttäjän moraaliset ominaisuudet. Rehellisyys, kunnioitus toisia kohtaan, oikeudenmukaisuus, hyväntahtoisuus ja kohteliaisuus ovat ihmisen moraalisia ominaisuuksia, joita vastaavat kielenkäytössä eettiset arvot ja normit, kuten totuudenmukaisuus, ymmärrettävyys, selvyys, tarkoituksenmukaisuus ja loogisuus (Ippolitova ym. 2006, 128). Hyvän sivistyneen kielenkäytön malleina pidetään klassisen kaunokirjallisuuden ja klassikkokirjailijoiden kieltä (Lvov 1997, 96–97).

Opetussuunnitelmat ja oppikirjat tutkimuskohteena

Millaiseen arvomaailmaan venäläisessä ja aiemmin neuvostoliittolaisessa äidinkielen opetuksessa nuoria halutaan ja haluttiin sosiaalistaa kasvatuksen avulla? Selvitän tätä kysymystä opetussuunnitelmien ja oppikirjojen avulla. Tarkastelen venäjän kielen oppiaineelle opetussuunnitelmissa asetettuja kasvatustavoitteita ja -tehtäviä sekä niiden ilmenemistä oppikirjojen teksteissä ja tehtävänannoissa. Tutkin oppiaineessa ilmenevää kasvatusta myös historiallisesta perspektiivistä, sillä selvitän, miten opetussuunnitelmat ja oppikirjat ovat muuttuneet Neuvostoliiton ajasta nykyaikaan siirryttäessä. Sekä opetussuunnitelmat että oppikirjat edustavat venäläistä pedagogista kulttuuria, jossa opetussuunnitelmat antavat kehikon oppikirjojen sisällöllisille valinnoille. Oppikirjoissa nimenomaan tekstit ja tehtävänannot tuovat esiin pedagogisen kulttuurin arvosidonnaista maailmaa.

Tutkimusaineistooni kuuluu kaksi opetussuunnitelmaa ja neljä oppikirjaa. Toinen opetussuunnitelma on vuoden 2004 opetussuunnitelma eli Venäjän federaation yleissivistävässä koulutuksen standardissa oleva venäjän kielen opetussuunnitelma, ja toinen on vuoden 1985 Venäjän sosialistisen federatiivisen neuvostotasavallan venäjän kielen opetussuunnitelma. Oppikirjat edustavat venäläisen peruskoulun päättöluokkaa: neuvostoaikainen oppikirja 8. luokkaa ja nykyoppikirjat 9. luokkaa, ja ne ovat venäläisessä peruskoulussa yleisesti käytettyjä venäjä äidinkielenä -oppikirjoja. Nykyoppikirjoja on kolme, ja ne ovat olleet käytössä lähes muuttumattomina 1990-luvulta lähtien. Neuvosto-oppikirja on vuonna 1970 käyttöön otetun oppikirjan vuoden 1982 painos. Käytän artikkelissani oppikirjoista nimityksiä neuvosto- ja nykyoppikirja. Vaikka nykyoppikirjoja onkin useampia, käsittelen niitä yhtenä kokonaisuutena.

Tutkimusaineistojen analyysi perustuu pääosin laadulliseen sisällönanalyyysiin. Opetussuunnitelma-aineiston analyysimenetelmänä käytän sisällönanalyyysiä ja teksti- ja tehtävänantoai-

neistojen tutkimusmetodia nimitän tarkemmin luokittelevaksi sisällönanalyyseksi (Anttila 2005, 292–293). Tarkastelen tehtävänanto- ja tekstiaineistoani myös määrällisesti sillä tavalla, että lasken tekstien ja tehtävänantotoimintojen luokkien määrät, jotka luovat taustaa ja kokonaiskuvausta oppikirjojen analyysille. Tehtävänantoaineistoni koostuu oppikirjojen teksteihin kuuluvista tehtävänannoista ja itsenäisistä lähinnä erityyppiseen kirjoittamiseen ohjaavista tehtävistä. Kaikkiaan tehtävänantoja on 573.

Tekstiaineistoni käsittää 827 tekstiä. Nykyoppikirjojen tekstiaineistoni koostuu 736 tekstistä ja neuvosto-oppikirjan 91 tekstistä. Luokittelen tekstiaineistoni aineistolähtöisesti aihepiiriin mukaan. Luokittelussa syntyvät luokkien rajat ovat joissakin teksteissä häilyviä, sillä sama teksti voisi kuulua useampaankin luokkaan. Pääluokkina ovat kieleen, kulttuuriin, yksilöön ja yhteisöön sekä luontoon liittyvät tekstit. Tarkastelen seuraavissa luvuissa ensin opetussuunnitelmia, sitten oppikirjojen tehtävänantoja ja viimeiseksi oppikirjojen tekstejä, joiden tarkasteluun tutkimusaineiston käsittely painottuu.

Opetussuunnitelmien kasvatustavoitteet ja -tehtävät

Venäjän kielen oppiaineelle annetaan opetussuunnitelmissa tärkeä merkitys. Sitä pidetään ”yhtenä tärkeimmistä oppiaineista”. Neuvosto-opetussuunnitelmissa oppiaine rakentuu tieto-, taito- ja kasvatustehtävästä. Nykyopetussuunnitelmassa samat asiat ilmaistaan hieman laajemmin: kasvat-, tieto- ja taitotavoitteiden lisäksi ovat vielä kehitykseen vaikuttavat sekä tietojen ja taitojen soveltamistavoitteet.

Molemmissa opetussuunnitelmissa opetuksen pitää ”juurruttaa tai herättää rakkautta venäjän kieleen ja kieleen tulee suhtautua suojelevasti”. Neuvosto-opetussuunnitelmissa mainitaan vielä, että opetuksen tehtävänä on ”kehittää oppilaisissa materialistisia käsityksiä kielestä, sen kehityksestä ja merkityksestä” ja että ”oppilaa pitää ottaa haltuun venäjän kielen rikkaudet”. Nykyopetussuunnitelmassa esitetään, että

opetuksessa pitää ”herättää rakkautta venäjän kieleen ja kieleen pitää suhtautua tietoisesti henkisenä arvona”. Opetussuunnitelmien sisältöä on tapana avata didaktisissa artikkeleissa, joita julkaistaan venäjän opettajille suunnatuissa lehdissä, erityisesti *Russkij jazyk v škole* -lehdessä. Esimerkiksi Kostjajeva ja Pitšugov (1984, 12) ohjeistavat opettajia, miten ”herättää rakkaus venäjän kieleen”: kielen kauneutta tuodaan esiin merkittävien henkilöiden, kuten kirjailijoiden, tiedemiesten ja yhteiskunnallisten vaikuttajien, tekstien avulla, joita oppilas itse tutkii ja täydentää omilla havainnoillaan. Nämä havainnot avaavat oppilaille ”venäjän kielen sointuisan kauneuden”.

Neuvostoaikaisessa opetussuunnitelmassa pidetään tärkeänä, että kielitieto, kirjakielen järjestelmä ja normit, hallitaan moitteettomasti ja että murteellisuudet ja slangi kitketään kielenkäytöstä. Kielitieto esitetään nykyopetussuunnitelmassa samaan tapaan mutta tavoitteessa kielen rakenteen tiedot sidotaan osaksi viestintää ja näkemys kielestä on väljempi, sillä esimerkiksi puhekielen käsite kuuluu opetussuunnitelmaan.

Venäjän kieli nimetään ja määritellään opetussuunnitelmissa statuksen mukaan. Neuvosto-opetussuunnitelmassa statukset ovat kansojen välisen viestinnän kielen ja kansallisen kielen statukset. Vuoden 1985 opetussuunnitelmassa kansojen välisen viestinnän kieli sai vielä attribuutin ”Neuvostoliiton kansojen vapaaehtoisesti vastaanottama kansojen välisen viestinnän kieli”. Lisäksi venäjä määritellään ”yhdeksi maailman kehittyneimmistä kielistä”. Nykyopetussuunnitelmissa venäjän kielen statuksista mainitaan kansallisen kielen ja kansojen välisen viestinnän kielen lisäksi valtiollinen kieli, jonka statuksen venäjä sai virallisesti vuonna 1991 (Pyykkö 2005, 221). Kansalliskielestä käytetään ilmaisua venäläisen kansan kansallinen kieli (*natsionalnyj jazyk russkogo naroda*), kun taas neuvosto-opetussuunnitelmassa käytetään käsitettä venäläisen kansan kieli (*jazyk russkogo naroda*).

Opetussuunnitelmissa painotetaan kielen, kulttuurin ja historian yhteyttä. Sekä vuoden 1985 että nykyopetussuunnitelmassa kieltä

pidetään kulttuuriperinnön omaksumisen välineenä: ”mahdollistaa vanhempien sukupolvien kokemuksen omaksumisen” (1985), ”kielen ja kansan historian yhteys” ja ”perehdyttämismäline venäläisen kulttuurin ja kirjallisuuden rikkauksiin” (2004). Kasvatuksen kannalta tärkeä patrioottisuus näkyy molemmissa opetussuunnitelmissa. Vuoden 1985 opetussuunnitelman tavoitteessa ja tehtävissä ei tosin mainita patrioottisuutta, niin kuin neuvostoajan pedagogisissa dokumenteissa yleensä oli tapana, mutta patrioottisuus tulee esiin opetussuunnitelman muissa kohdin, kuten kirjoittamisen opetuksen ohjeistamisessa ja kirjoitustehtävien aiheissa. Nykyopetussuunnitelmassa patrioottisuuden rinnalla mainitaan isänmaallinen velvollisuudentunto (*graždanstvennost*), jota ei neuvostoaikaisissa pedagogisissa dokumenteissa ilmaista.

Historiallisesta perspektiivistä tarkasteltuna opetussuunnitelmissa on havaittavissa sekä muutosta että jatkuvuutta. Muutokset liittyvät yhteiskunnan murrokseen ja kielitieteen ja pedagogiikan tutkimukseen. Neuvosto-opetussuunnitelmassa venäjän kieli on kansojen välisen viestinnän kielen tehtävässä. Venäjän kielellä ei ollut pelkän *lingua francan* asemaa Neuvostoliitossa, vaan sen avulla luotiin ylikansallista neuvostokansan identiteettiä (Kreindler 1982, 27). Nykyopetussuunnitelmassa venäjä on enemmänkin äidinkielen tehtävässä. Neuvosto-opetussuunnitelmassa korostetaan kielen materialistista näkemystä. Materialismi vaikuttaa olleen kuitenkin jonkinlainen pakollinen neuvostoretoriikan päällysviitta, joka Neuvostoliiton romahduksen jälkeen poistettiin, ja samalla poistettiin opetussuunnitelmasta myös muut poliittiset ja ideologiset ilmaisut. Tutkimuksen kehityksen jatkuvuus näkyy opetussuunnitelmissa siinä mielessä, että niihin on sovellettu kielitieteen, didaktiikan ja pedagogiikan tutkimustuloksia. Nykyopetussuunnitelmassa on havaittavissa esimerkiksi tekstintutkimuksen uusia näkemyksiä: tekstikäsitely on laajempi ja toiminnallisempi kuin neuvosto-opetussuunnitelmassa, jossa teksti on kahlittu oikeinkirjoituksen ja tiukan kieli-ihanteen raameihin. Jatkuu molemmissa

Taulukko 1 Tehtävänannot toimintojen mukaan

Oppikirja	1		2		3		4		Yhteensä	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Kielioppi ja oikeinkirjoitus	236	62	430	62	577	70	654	56	1897	62
Tekstin tyyli ja rakenne	81	21	52	8	57	7	291	25	481	16
Tekstin sisältö	35	9	116	17	144	17	102	9	397	13
Tekstin tuottaminen	29	8	92	13	50	6	114	10	285	9
Yhteensä	381	100	690	100	828	100	1161	100	3060	100

on samankaltainen peruslinja, jonka lähteet ovat pääasiassa 1800-luvun pedagogiikassa.

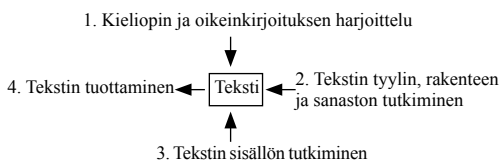
Oppikirjojen tehtävänannot

Tehtävänannot ovat toimintaa, joiden avulla halutaan kasvattaa tapoja, taitoja ja vakaumuksia. Tehtävänantojen luokitus on syntynyt kvantitatiivisen aineiston pohjalta. Hahmotan kvantitatiivisen tehtävänantoaineiston kokonaisuuden sen mukaan, mihin tekstiä tehtävänannoissa käytetään ja mitä niissä olevilla toiminnoilla halutaan opettaa (kielioppia, oikeinkirjoitusta, tyyliä jne.). Yksi tehtävänanto saattaa sisältää useampia toimintoja, ja tyypillistä aineistoni tehtävänannoille onkin, että niissä on monenlaisia toimintoja. Esimerkiksi seuraavassa tehtävänannossa on viisi toimintoa: lukeminen, kirjoittaminen, välimerkkien sijoittaminen, kysymykseen vastaaminen ja tekstin laatiminen.

Lukekaa. Kirjoittakaa teksti ja sijoittakaa välimerkit. Millä kunniamerkeillä *Komsomolskaja pravda* -lehti on palkittu? Tehkää tiedote siitä, mistä ansioista lehti on palkittu.

Jaan toiminnot seuraaviin luokkiin: 1) kieliopin ja oikeinkirjoituksen harjoittamiseen

Kuvio 1 Kvantitatiivisen tehtävänantoaineiston luokat

liittyvät toiminnot, 2) tekstin sanastoa, tyyliä, tekstilajia, tekstityyppiä ja rakennetta tutkimaan ohjaavat toiminnot, 3) tekstin sisältöön sekä 4) tekstin tuottamiseen liittyvät toiminnot (kuvio 1).

Tämän luokittelun pohjalta olen tehnyt tehtävänantoaineistoni kvantitatiivisen analyysin, joka on esitetty taulukossa 1. Kvantitatiivisen tehtävänantoaineiston tarkoituksena on taustoitaa tutkimusaiheeni ja kartoittaa venäläiseen äidinkielen opetukseen liittyvää toimintaa. Merkitsen taulukossa oppikirjat numeroin niin, että oppikirja 1 on neuvosto-oppikirja ja 2, 3 ja 4 ovat nykyoppikirjoja.

Taulukosta 1 käy selville, että kaikissa oppikirjoissa kieliopin ja oikeinkirjoituksen harjoittamiseen liittyvät toiminnot ovat selvästi suurin ryhmä. Jokaisessa oppikirjassa yli puolet toiminnoista on tähän luokkaan kuuluvia. Tekstin rakenteen, tyylin ja sanaston luokka on koko aineiston näkökulmasta toiseksi suurin luokka, mutta oppikirjoissa on vaihtelua niin, että oppikirjoissa 2 ja 3 tämä luokka on pienempi kuin tekstin sisällön luokka, joka on koko aineistossa toiseksi pienin luokka. Tekstin tuottamisen luokka on pienin.

Kielioppi- ja oikeinkirjoitus -luokan tehtävänannoissa etenkin oikeinkirjoitusta harjautetaan tekstin kopioinnin ja ulkoa opetteluun avulla. Nykyoppikirjassa on seuraavan lainen tehtävänanto:

Opetelkaa ulkoa katkelma, josta piditte, ja kirjoittakaa se venäjän kielen oikeinkirjoitus- ja välimerkkienormien mukaisesti.³

Kieliopin opetuksessa usein käytettyjä toimintoja ovat kaavioiden piirtäminen ja alleviivaus. Päätöluokan ohjelmaan kuuluu lauseopin opiskelu, siksi sekä neuvosto- että nykyoppikirjan tehtävänannossa kehoitetaan laatimaan yhdyslauseen kaaviot. Nykyoppikirjan tehtävänannossa on lisäksi sanelua, jota käytetään oikeinkirjoituksen vahvistamiseen.

Kirjoittakaa ja lisääkää välimerkit. Laatikaa kaaviot tekstissä olevista yhdyslauseista, joissa on kaksi sivulauseetta.

Sanelu. Lukekaa teksti. Mitä lauseiden lajeja kirjailija on käyttänyt luodakseen kuvan luonnosta ja ilmaistakseen suhteensa siihen? Kirjoittakaa teksti sanelun mukaan. Piirtäkää yhdyslauseiden kaaviot. Alleviivatkaa rinnasteiset jäsenet.

Tekstin rakennetta, tyyliä ja sanastoa tutkivia tehtävänantoja kuvaavat seuraavat esimerkit. Neuvosto-oppikirjan tehtävänannossa kehoitetaan tutkimaan tekstin tyyliä ja rakennetta. Nykyoppikirjan tehtävänannossa esitetään kysymys slangista.

Lukekaa. Määritellä tekstin tyyli. Perustelkaa vastauksenne. Kertokaa ensimmäisen ja toisen kappaleen rakenteesta.

Mitä slangisanoja tiedätte ja olette kuulleet? Missä tapauksissa niiden käyttö on perusteltua?

Tekstin sisältöä tutkivat tehtävänannot liittyvät sekä neuvosto- että nykyoppikirjoissa argumentaatioon ja sisältökysymyksiin. Ensimmäisessä esimerkissä, joka on neuvosto-oppikirjasta, pitää tarkastella itse tekstin argumentaatiota, ja toisessa, nykyoppikirjan esimerkissä oppilaan on omin esimerkein perusteltava kirjailijan väite.

Osoittakaa, millaisten argumenttien avulla Anatoli Petrovitš ilmaisee rakkautensa ammattiaan kohtaan. Etsikää päätelmä.

Lukekaa motto s. 5. Mitä esimerkkejä voitte esittää venäläisen kirjailijan K. Paustovskin mietelmän vahvistukseksi?

Tyypillisiä tekstin sisältöä tutkivia tehtävänantoja ovat kysymykset, joihin saa vastauksen suoraan tekstistä. Ensimmäinen tehtävänanto on neuvosto-oppikirjasta ja toinen nykyoppikirjasta.

Lukekaa. Vastatkaa, miten marksismi-leninismen klassikot arvioivat venäjän kieltä.

Lukekaa. Sanokaa, miksi kuuluisat venäläiset filologit matkustivat ulkomaille 19. vuosisadalla.

Seuraavissa tehtävänannoissa oppilaan on otettava itse kantaa tekstin sisältöön. Tehtävänannot ovat nykyoppikirjasta.

Oletteko samaa mieltä P. J. Tšaadajevin kanssa? Lukekaa katkelma akateemikko Dmitri Sergejevitš Lihatšovin kirjeestä nuorisolle. Oletteko samaa mieltä akateemikon kanssa? Jos ette, niin miksi?

Tekstin tuottamisen tehtävänannot ovat selostuksia (*izloženije*) ja oppilaan tuottamia kirjoitelmia (*sošineniye*). Seuraavat neuvosto- ja nykyoppikirjan tehtävänannot ovat esimerkkejä selostuksesta, jotka pohjautuvat oppikirjan teksteihin.

Kertokaa venäjän kielen tehtävästä maamme kansojen elämässä.

Lukekaa katkelmat venäläisen, Siperiasta kotoisin olevan runoilija K. Altajskin runosta ”Venäjän kieli”. Välittäkää sen sisältö omin sanoin.

Neuvosto-oppikirjan kirjoitelmissa vaaditaan tuotettavaksi aiheiltaan venäjän kieleen, isänmaan rakentamiseen, nuorison yhteiskunnallisiin tehtäviin, neuvostoihmisen ominaisuuksiin, vapaa-ajan viettoon ja ammatinvalintaan liittyviä tekstejä.

Kirjoittakaa aine aiheesta ”Yksi isänmaamme päivä” (sanomalehtimateriaalin pohjalta). Kertokaa, mitä lehdissä kirjoitetaan maamme teollisuudesta, maataloudesta, rakentamisesta ja kulttuurielämästä.

Nykyoppikirjojen tuotettavien tekstien aiheet käsittelevät kieltä, virheetöntä kirjoittamista, lukemista, kielitieteen tutkijoita, matkustamista, kulttuurihistoriallisia paikkoja ja muistomerkkejä, historiallisia ilmiöitä, isänmaata, perhettä ja ystävyyttä. Useissa kirjoittamisen tehtävänänoissa aiheena on ihmisen ominaisuudet ja käyttäytyminen:

Kirjoitelma. Te olette tietysti tavanneet elämässänne hyviä ihmisiä ja hyviä sankareita kirjoissa... Kertokaa yhdestä niistä. Missä ja miten ilmenee ihmisen hyvyys, josta aiotte kirjoittaa. Kirjoitelmanne voi olla kertomus, kuvaus, pohdinta, pohdiskeleva kuvaus, päiväkirjamerkintöjä jne.

Tehtävänantoaineistoni osoittaa, että sekä neuvosto-oppikirjan että nykyoppikirjojen tehtävänannot ovat samassa linjassa. Kaikissa oppikirjoissa on kieliopin ja oikeinkirjoituksen, tekstin tyylin, rakenteen, tekstilajien, -tyyppien ja sanaston tehtävänantoja sekä tekstin sisältöä tutkivia ja tekstin tuottamisen tehtävänantoja. Miltei jokaisessa tehtävänannossa on tekstin kopioimista, jonka tehtävänä on sanelun ja ulkoa opettelu tavoin toimia oikeinkirjoituksen vahvistajana. Kieliopin tuntemusta ja hyvää oikeinkirjoituksen taitoa pidetään tärkeänä, sillä normien hallinta kasvattaa sivistyneeseen kielenkäyttöön. Venäjän opetusta on usein moitittu liiallisesta kieliopin ja etenkin oikeinkirjoituksen painottamisesta (ks. esim. Bystrova 2004, 46–47). Kieliopin tuntemus palvelee loogisen ajattelukyvyn kehittymistä ja kirjakielen korrektaa hallintaa, ja yhdessä oikeinkirjoituksen normien kanssa kieliopin hallinta kertoo myös taustalla olevasta kielenkäyttäjän ihanteesta. Samoin tekstin tyyliä, rakennetta, tekstityyppisiä, -lajeja ja sanastoa tutkivat tehtävänannot harjaannuttavat sivistyneeseen kielenkäyttöön. Lisäksi tyylin ja sanaston harjoitusten avulla oppilaan ajatellaan ”ottavan haltuun venäjän kielen rikkaudet”, niin kuin opetussuunnitelmissa asia ilmaistaan.

Tekstin sisältöä tutkivat tehtävänannot ovat oppikirjoissa hyvin samantapaisia. Niissä oppilaat joutuvat toistamaan vastauksissaan tekstien

tietoa, etsimään väitteille perusteluja ja ottamaan kantaa esimerkiksi moraalisiin ja yhteiskunnallisiin kysymyksiin. Sen sijaan tekstin tuottamisen tehtävänänoissa on eroja. Ne tulevat ilmi siinä, että neuvosto-oppikirjan tehtävänänoissa on voimakas painotus tarkastella aiheita poliittisesta ja yhteiskunnallisesta näkökulmasta. Tehtävänannot ovat sävyiltään myönteisiä yhteiskunnan rakentamista korostavia, eikä niissä pohdita vaan pikemminkin ohjailaan pohjatekstin tiedon toistamiseen. Nykyoppikirjojenkin tehtävänänoissa on yhteiskunnallista pohdintaa vaativia tehtäviä, mutta niissä kehoitetaan pohtimaan nyky-Venäjän ongelmia eikä niinkään yhteiskunnan hyvyttä. Neuvosto-oppikirjassa hyödynnetään pohjateksteinä sanomalehtitekstejä ja kehoitetaan oppilasta etsimään tietoa sanomalehdistä toisin kuin nykyoppikirjoissa, joissa niitä käytetään hyvin harvoin. Neuvostoliiton aikana sanomalehdet soveltuivat hyvin opetuskäyttöön, koska ne olivat ”turvallisia”: niistä sai yleisesti hyväksyttyä, neuvostokulttuurin konsensuksen mukaista tietoa. Nykyoppikirjoissa ei kehoiteta oppilasta hakemaan tietoa mediasta, sillä tieto saattaa olla ristiriidassa pedagogisen kulttuurin sisältämien arvojen kanssa.

Oppikirjojen tekstit

Opetussuunnitelmassa esitetyt kasvatustavoitteet pyritään saavuttamaan erityisesti oppikirjojen tekstien avulla. Venäjän opetuksessa soveliaimppina teksteinä tähän tarkoitukseen pidetään kaunokirjallisuuden tekstejä (Bystrova 2004, 11–12). Opetuksen tutkijoiden mukaan kaunokirjallisen tekstin analyysi syventää venäjän kielen tuntemusta ja samanaikaisesti myötävaikuttaa kielenkäytön kehittymiseen ja kaunokirjallisten tekstien avulla voidaan luontevasti perehdyttää oppilaat venäläiseen kulttuuriin (Lvova 2004, 168). Aineistoni tekstit ovat pääasiassa sekä kaunokirjallisia että kaunokirjallisuutta lähellä olevia esseemäisiä tekstejä. Esitän taulukossa 2 oppikirjojen tekstien aiheet ja niiden määrät.

Taulukko 2 Venäjän kielen oppikirjojen tekstien aiheet.

Oppikirja	1		2		3		4		Yhteensä	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Kieli	27	30	34	13	38	13	23	12	122	15
Kulttuuri	9	10	105	42	48	17	52	26	214	26
Yksilö ja yhteisö	35	38	49	19	125	43	56	29	265	32
Luonto	20	22	65	26	77	27	64	33	226	27
Yhteensä	91	100	253	100	288	100	195	100	827	100

Neuvosto-oppikirjassa eli oppikirjassa 1 yksilö- ja yhteisöaiheiset tekstit (38 %) on suurin ryhmä. Yhteiskunnalliset aiheet, kuten työ, ammatinvalinta ja Neuvostoliiton suuret rakennustyömaat, ovat niissä keskeisiä aiheita. Kieliaiheiset tekstit (30 %) ovat toiseksi suurin luokka, mikä johtuu venäjän kielen statuksesta kertovien tekstien suurehko määrästä. Luontoaiheiset tekstit (22 %) ja kulttuuriaiheiset tekstit (10 %) ovat pienimmät ryhmät. Oppikirjojen vertailussa on tietysti otettava huomioon neuvosto-oppikirjan tekstien vähäinen määrä verrattuna nykyoppikirjoihin, mutta joitain yleislinjoja tarkastelussa voi nähdä.

Nykyoppikirjojen (oppikirjat 2, 3 ja 4) yksilö- ja yhteisöaiheiset tekstit ovat suurin aihe-ryhmä (31 %). Siihen kuuluvat tekstit koostuvat enimmäkseen sananlaskuista, aforismeista ja mietelmistä. Yksilö- ja yhteisötekstien suuri osuus aineistossa selittyy sillä, että erityisesti oppikirjassa 3 suositaan sananlaskujen käyttöä teksteinä. Luontotekstit ovat toiseksi suurin ryhmä (28 %). Vaikka tarkoitukseni ei ole vertailla nykyoppikirjoja keskenään, on huomionarvoista, että kulttuuriaiheisten tekstien luokassa (28 %) on merkittäviä eroja oppikirjojen välillä: oppikirjassa 2 näitä tekstejä on huomattavasti enemmän kuin muissa oppikirjoissa. Huomattavin ero neuvosto-oppikirjaan verrattuna on kieliaiheisten tekstien melko vähäinen määrä (13 %).

Kieli- ja kulttuuriaiheiset tekstit

Kieliaiheisten tekstien alaluokkia aineistossani ovat kieli viestinnän välineenä, kieli rakkauden ja suojelun kohteena ja kieli kansan ja sen historian

ilmentäjänä. Didaktisessa kirjallisuudessa näitä tekstejä nimitetään ”merkittäviksi kasvatuksen välineiksi” (ks. esim. Baranov 1977). Neuvosto-oppikirjassa kieli viestinnän välineenä -teksteissä korostettiin venäjän kielen statusta kansojen välisen viestinnän kielenä.

Jättimäisillä rakennustyömailla ja jättimäisissä yrityksissä syntyvät monikansalliset kollektiivit, joista tulee massojen kansainvälisyyskasvatuksen todellinen koulu. Esimerkiksi Uzbekistanissa taškentilaisessa tekstiilikombinaatissa työskenteli edustajia 40 kansallisuudesta ja Bratskin voimalaitoksen rakentajien kollektiivissa oli 50 kansallisuuden edustajaa. Vuosi vuodelta kasvaa kansojen välisen viestinnän välineenä käytettävän venäjän kielen merkitys maassamme. (V. Šapkon mukaan)

Kieli rakkauden ja suojelun kohteena -alaluokan teksteissä venäjän kieltä ylistetään ja vaaditaan sen suojelua. Neuvosto-oppikirjan tekstissä lainataan Friedrich Engelsiä ja nykyoppikirjassa Dmitri Lihatšovia.

F. Engels: Venäjän kieli ”on yksi maailman voimakkaimmista ja rikkaimmista elävistä kielistä...” Turgenev on sanonut venäjän kielestä: ”... täytyy uskoa, että tällainen kieli on annettu suurelle kansalle!” Mutta joskus saattaa käydä niin, että ihminen ei puhu vaan ”sylkee sanoja”. Hänellä ei ole yleisesti käytetyille käsitteille tavallisia ilmaisuja vaan slangisanoja. Kun tällainen ihminen puhuu sanasylkäisyytensä, hän paljastaa kyynisen olemuksensa...

Kieli kansan ja sen historian ilmentäjänä -teksteissä rinnastetaan kielen omaperäisyys ja kypsyys ja suuri ja merkittävä kansa. Yhdessä nykyoppikirjan teksteissä patrioottisuus yhdistyy rakkauteen äidinkieltä kohtaan. Tekstissä kategorisoidaan tietynlaiseksi ihminen, joka rakastaa äidinkieltään, ja ihminen, joka ei näin tee. Äiti on tärkeä venäläisyyden symboli ja siten myös äidin puhuma kieli (Hellberg-Hirn 1997, 113). Jos ihminen ei arvosta äitiä ja äidin puhumaa kieltä, hän on juureton ja vailla yhteisön tukea, mutta jos hän rakastaa äidinkieltä, isänmaan suuruus ja kauneus avautuvat hänelle sen kautta. Teksti on Vasili Suhomlinskin, jonka patrioottisuus-käsityksen mukaan synnyinmaa alkaa äidistä, perheestä ja äidinkielestä (Suhomlinski 1989, 59–64).

Kieliaiheisissa teksteissä on eroja ja yhtäläisyyksiä. Selvin ero on kielen statukseen liittyvissä teksteissä. Venäjän kielen tehtävän kansojen välisen viestinnän kielenä sanottiin perustuvan Neuvostoliitossa noudatettavaan leniniläiseen kieli- ja kansallisuuspolitiikkaan, jonka mukaan kaikkien kansojen kielet ovat tasavertaisia. Fjodorovan ja Baranovan (2012, 83–84) mukaan leniniläiseen kieli- ja kansallisuuspolitiikkaan vetoaminen oli kuitenkin pelkkää retoriikkaa, sillä venäjän kielen valta-asema ja etenkin sen asema koulun opetuskielenä oli tärkein venäläistämisen väline Neuvostoliitossa 1950-luvulta lähtien.

Teksteissä kieli yhdistetään sosiaaliseen ja moraaliseen toimintaan. Puhtaan kielen ihanne liittyy käsitykseen kielestä kansallisena symbolina, jota eivät vieraat vaikutteet tai slangi saa pilata. Kielellä on myös yhteys ihmisen ominaisuuksiin. Ihmisen sivistystaso paljastuu hänen suhteestaan kieleen. Sivistynyt ihminen rakastaa äidinkieltään ja huolehtii sen puhtaudesta ja virheettömyydestä. Hyvä kielenkäyttö kertoo ihmisen luonteesta ja suhtautumisesta toisiin ihmisiin: henkisesti rikas ihminen ei ole kyyninen, ja hän on aina heikomman puolella. Kielen puhtauteen liittyvät myös sekä suullisen että kirjallisen viestinnän korrektius, ”oikea” käyttö, selkeys ja virheettömyys. Kirjakielen

normien mukainen kieli on arvostettavaa kieltä. Sanaston vivahteikas käyttö on merkki hyvästä kielenkäytöstä ja ”kielen rikkauksien haltuunotosta”.

Kielen ja kansan yhteys liittyy yleensä 1800-luvun nationalistiseen ajatteluun ja venäläisessä pedagogiikan historiassa erityisesti myös siihen, että haluttiin vahvistaa äidinkielen asemaa koulujen opetuskielenä ja näin luoda kansallisia kouluja (Ušinski (1974). Nykyoppikirjoissa tällaisten tekstien avulla halutaan siirtää 1800-luvun kirjallisuusfilosofista perinnettä nykynuorille, mikä kertoo opetuskulttuurin 1800-luvun pedagogisiin perinteisiin pohjautuvista arvoista.

Venäjän kielen oppikirjojen kulttuuriaiheiset tekstit liittyvät taiteisiin ja tieteisiin. Tiedetekstit ovat venäjän kielen tutkijoista ja heidän elämästään kertovia. Esimerkkinä kulttuuriaiheisista teksteistä on neuvosto-oppikirjan Mihail Šolohovin ja nykyoppikirjan Anton Tšehovin teksti:

Haluaisin, että kirjani auttaisivat ihmisiä tulemaan paremmiksi, sielultaan puhtaammiksi, että ne auttaisivat herättämään rakkautta ihmiseen ja pyrkimystä aktiivisesti taistelemaan humanismien ja ihmiskunnan edistyksen ihanteiden puolesta. (Šolohov)

Aito kirjailija on kuin muinainen ennustaja: hän näkee selvemmin kuin tavalliset ihmiset. (A. Tšehov)

Neuvosto-oppikirjan kulttuuriaiheiset tekstit noudattavat samoja teemoja kuin nykyoppikirjojenkin tekstit, sillä korkeakulttuuri oppikirjoissa säilyi myös neuvostoajana. Kulttuuri on venäläistä kulttuuria. Menneiden vuosisatojen merkkihenkilöt, kuten Lomonosov, Puškin, Lermontov, Gogol, ovat tekstien tekijöinä ja aiheina. Vain joidenkin tekstien sanasto paljastaa, että kyseessä on neuvostoajan diskurssille tyypillisiä ilmaisuja: *työn sankari, edistyksen tietojen polku, kohottaa korkeammalle isänmaan kunniaa*. Oppikirjojen tekstien pohjalta syntyy kuva, että kaunokirjallisuus on enemmän kuin pelkkää

kirjallisuutta ja kirjailija enemmän kuin pelkkä kirjailija: molemmilla on moraalisen kasvattajan tehtävä. Omatunto, velvollisuus, moraalit, totuus ja kauneus ovat kirjallisuuden ansiota. Kasvattava kaunokirjallisuus on valikoitua, useimmiten klassikon asemassa olevia teoksia, jotka vanhempi sukupolvi on hyväksynyt.

Yksilö- ja yhteisöaiheiset tekstit

Oppikirjojen yksilö- ja yhteisöaiheisissa teksteissä käsitellään yksilön ominaisuuksia ja käyttäytymistä: hyvyyttä, vaatimattomuutta, kohtuullisuutta, kärsivällisyyttä, rehellisyyttä, rohkeutta, sankaruutta ja myötätuntoa toista kohtaan. Hyvyyttä pohtivat tekstit ovat pääasiassa 1800- ja 1900-luvun kirjailijoiden ja historioitsijoiden tekstejä. Esimerkiksi Lev Tolstoi määrittelee nykyoppikirjan tekstissä hyvän ihmisen kristilliseen sävyyn sen mukaan, miten paljon hän toimii muiden puolesta, eli ihminen on sitä parempi, mitä enemmän hän uhrautuu muiden tarpeiden edessä ja unohtaa itsensä ja omat tarpeensa. Akateemikko Dmitri Lihatšov tarkastelee nykyoppikirjan tekstissä hyvyyttä kansanperinteen hyvän hölmöläisen näkökulmasta. Lihatšovin tekstin hyvyyden ihanteena on vähäosaisten auttaminen, vanhempien kunnioittaminen ja luonnon suojeleminen. Hyvä ihminen jakaa kaiken toisten kanssa eikä haali materiaa itselleen. Tekstissä tulee ilmi myös rikkauten korostamattomuus, joka on venäläisen kulttuurin piirre ja arvo (Vituhnovskaja 2006, 120). Perinteisesti henkiset tarpeet ovat materialististen tarpeiden yläpuolella, ja rahanhimoa pidetään paheena.

Nykyoppikirjojen teksteissä pidetään ihanteena vaatimattomuutta ja kärsivällisyyttä. Vaatimattomuus juontuu ortodoksiselle kulttuurille tärkeästä nöyryyden käsitteestä. Kasjanovan (2003, 492) mukaan nöyryys tai vaatimattomuus on venäläisen kulttuurin yleisimpiä arvoja ja se on rinnastettavissa kärsivällisyyteen. Myös neuvostoaikana sivistyneen ihmisen ominaisuuksiin kuului vaatimattomuus: mitä sivistyneempi ihminen on, sitä vaatimattomampi hän on (Kul-

tura povedeniija molodogo sovetского tšeloveka 1959, 4). Teksteissä oppilaita kannustetaan rohkeuteen ja sankaruuteen venäläisen perinteen mukaan. Näitä ominaisuuksia käsitellään esimerkillisissä tarinoissa. Rohkeus on pelon voittamista, ja sankaruus sekä siihen kuuluvat uroteot syntyvät fyysisten ja moraalisten ponnistelujen myötä. Kohtuullisuutta opetetaan käytännönläheisesti sananlaskujen avulla ja rehellisyyttä kirjailijoiden aforismien avulla.

Myötätuntoa ja toisen ihmisen kohtelua opetetaan teksteissä kristillisen ja venäläisen 1800-luvun uskonnollisen filosofian tradition mukaisesti. Yhdessä tekstissä on filosofi Vladimir Solovjovin käsite ”kärsimyksen jumalallinen häpeä”, joka on syvää myötätuntoa ja kärsimystä toisten ihmisten syntien takia (Golubeva 2007, 75). Myötätuntoon liittyvät myös tekstit, joiden aiheena on vallankumousta edeltäneen ajan sankarihahmo, munkki Sergi Radonežilainen. Tässä henkilöahhossa korostuu voimakkaasti ortodoksikristillisuus. Seuraavassa neuvostopedagogi Suhomlinskin tekstissä halutaan opettaa muiden huomioon ottamista. Tekstissä tulee ilmi ortodoksiseen uskoon kuuluva yhteisöllisyys: jokaiseen lähimmäiseen tulee suhtautua vakavasti ikään kuin jokaisessa ihmisessä olisi läsnä Kristus (Berglund 2006, 51).

Ihminen on noussut maailman, kaiken elävän yläpuolelle ennen kaikkea siksi, että muiden surusta on tullut hänen henkilökohtainen surunsa. (V. Suhomlinski)

Opiskelutekstit kertovat sinnikkään opiskelun ja tiedon tärkeydestä, lukemisen merkityksestä. Lukeminen on iloista työtä, jota pitää rakastaa, ja lukeminen auttaa elämän valintatilanteissa. Teksteissä ilmenee lukemisen, uuden oppimisen ja tiedon merkitys. Työaiheisissa teksteissä sananlaskujen ja aforismien mukaan työhön pitää suhtautua vakavasti. Työn pitää olla tavoitteellista, ja työ vaatii sinnikkyyttä. Työtä tehdessä ei pidä lörpötellä. Toisaalta työ samaistetaan hyvään elämään ja työ avaa ihmisen luovuusresurssit. Neuvosto-oppikirjan työaiheisissa

teksteissä painotetaan sitä, että mitä tahansa työtä pitäisi oppia rakastamaan ja vain rakastamalla työtä työn voi kokea mielekkääksi. Laiskuus ja välinpitämättömyys ovat pahasta, jopa ihmisen tuhoksi, mutta hyvin tehty työ jalostaa ihmistä. Lisäksi neuvosto-oppikirjan teksteissä käsitellään työkuria ja ammatinvalintaa.

Perhe, ystävyys ja isänmaa ovat yksilön sosiaaliseen ympäristöön liittyviä tekstejä. Perheaiheisissa teksteissä tarkastellaan äidin merkitystä ja sukupolvien välistä ketjua. Ystävyys kuvataan ihmisen elinehdoksi, sillä elämä ei ole mitään ilman ystäviä. Nykyoppikirjojen isänmaa-aiheisissa teksteissä on nuorten kirjoittamia, osin kriittisiäkin esseekatkelmia, mutta kaikissa niissä on isänmaata ymmärtävä ja tulevaisuuteen uskova asenne. Kiinnostavaa on, että tekstien joukossa on 1800-luvun venäläisyyden kriitikon Pjotr Tšaadajevin teksti. Oppilas haastetaan ottamaan kantaa hänen ajatuksiinsa, joiden mukaan Venäjä on pelkkä takapajuinen maa ja venäläiset sielultaan tyhjiä. Patriotisuus saa uusia piirteitä parissa nykyoppikirjan tekstissä: isänmaallisuus avautuu globaaliksi koko planeettaa ja ihmiskuntaa koskevaksi. Nykyoppikirjan tekstin mukaan myös onni voi olla patrioottinen tunne tai tila, sillä isänmaan rajojen ulkopuolella onnea ei ole. Neuvosto-oppikirjan isänmaa-aiheisten tekstien nuoriso rakentaa neuvostoyhteiskuntaa ja on uskollinen isänmaan palvelija ja kansalainen.

Oppikirjojen yksilö- ja yhteisöaiheisissa teksteissä käsitellään yksilön ominaisuuksia ja käyttäytymistä, opiskelua ja työtä sekä perhettä, ystävyyttä ja isänmaata. Neuvosto-oppikirjan tekstit ovat lähinnä työ- ja isänmaa-aiheisia. Nykyoppikirjoissa tekstit ovat venäläisten kirjailijoiden, filosofien, historioitsijoiden ja pedagogien laatimia. Kristillisyys tulee esiin etenkin munkki Sergi Radonežilaisesta kertovissa ja neuvostopedagogi Vasili Suhomlinskin teksteissä. Venäläisiä perinteisiä kulttuuriarvoja kehoitetaan elvyttämään ortodoksisten pyhimysten, kuten Sergi Radonežilaisen, elämään ja henkisiin urotekoihin liittyvillä kertomuksilla (Testov 2009, 19). Suhomlinskin tekstit sekä neuvosto- että nykyoppikirjassa kertovat venäläi-

sen pedagogisen kulttuurin vakiintuneisuudesta aikakaudesta riippumatta, sillä Suhomlinskin ajatukset pohjautuvat 1800-luvun kansallisajatteluun, vaikka hän toimikin Neuvostoliiton aikaan. Muutamat yksilö- ja yhteisöaiheisista asiaproosateksteistä ovat kirjailija Vasili Belovin ja akateemikko Dmitri Lihatšovin tekstejä. Molempien kirjoittajien ”langat” johtavat 1800-luvun slavofiilien ja länsimielisten perintöön venäläisessä yhteiskunnallisessa ja kulttuurisessa keskustelussa.

Luontoaiheiset tekstit

Luontoaiheiset tekstit käsittelevät luonnonympäristöä, luonnontuntemusta ja luonnonsuojelua. Rakentamatonta ympäristöä kuvaavat oppikirjojen tekstit ovat Venäjän luonnolle tyypillisiä paikkoja, kuten metsiä, aroja ja jokia. Näissä teksteissä luonto elollistetaan niin, että sitä luonnehditaan vaatimattomaksi, hiljaiseksi, nöyräksi, surumieliseksi ja kauniiksi. Venäläinen luonto on kuin venäläinen ihminen. Rakennetun luonnonympäristön tekstien kuvaamina paikkoina voivat olla venäläinen maaseutukylä tai provinssikaupunki ja muutamassa tekstissä Moskova ja Pietari.

Luonnontuntemukseen liittyvissä teksteissä tarkastellaan luonnonilmiöitä sekä ihmisen ja luonnon eroa. Luonnonilmiöitä tuodaan esiin lähinnä sananlaskuissa, joissa opastetaan tunnistamaan luonnon merkkejä käytännön elämää varten. Luonnonsuojelutekstit ovat yhtä lukuun ottamatta nykyoppikirjoissa. Teksteissä esitellään luontoa tuhoavia uhkia, kuten eroosiota ja veden ja ilman saastumista. Aforismeissa ja sananlaskuissa luontoa kehoitetaan kohtelemaan kuin toista ihmistä tai suhtautumaan siihen kuin äitiin.

Luontoon liittyvät tekstit ovat sekä neuvosto- että nykyoppikirjoissa samankaltaisia. Luonnonympäristöteksteissä on patrioottinen sävy, ja niissä korostuu useimmiten pieni isänmaa eli (koti)kaupunki tai kotiseutu. Venäläisessä ajattelussa suhde isänmaahan on kahtalainen, siinä nimittäin on erotettavissa niin sanottu

suuri isänmaa (*bolšaja rodina*) ja pieni isänmaa (*malaja rodina*) (Ivanov 2001, 291). Suurella isänmaalla tarkoitettiin aiemmin Venäjän keisarikuntaa, sittemmin Neuvostoliittoa ja nykyisin Venäjän federaatiota ja pienellä isänmaalla taas lähellä olevaa asuinympäristöä, kuten kotikaupunkia ja -kylää. Teksteistä välittyy ristiriidaton, elämäniloinen kuva venäläisestä maaseudusta ja maaseutukaupungeista. Sekä neuvosto- että nykyoppikirjojen luonnonympäristötekstit ovat usein hyvin tunteisiin vetoavia, jopa pateettisia. Luonto halutaan tuoda oppilaalle kaunokirjallisin keinoin niin, että hän oppisi näkemään sen kauneuden.

Luonnontuntemustekstit ovat sananlaskuja, joissa opastetaan agraarikulttuurissa elämiseen tarvittavia tietoja. Luonnonsuojelutekstit ovat usein filosofisia, eikä niissä etsitä syyllisiä tai viitata esimerkiksi teollisuuteen tai autoiluun luonnon tuhoajina. Luonnonsuojeluteksteihin yhdistetään myös venäläisten 1800-luvun kirjailijoiden ja filosofien käyttämät käsitteet kansan sielu ja kansalaisuus. Kansalaisuus määritellään rakkautena luontoon: jos luontoa ei rakasta, ei ole kansalainen.

Uutta neuvosto-oppikirjaan verrattuna ovat luonnon ja uskonnon suhdetta kuvaavat tekstit. Uskonnollisissa luontoteksteissä nämä kaksi asiaa sulautuvat yhteen: niissä rinnastetaan luonto ja jumala. Luonnossa on kaikkialla jumaluus läsnä. Luonnolla on kyky jalostaa ihmistä, ja sen kanssa pitää elää sovussa. Luonnon ja uskonnon yhteys tulee ilmi myös luostaria kuvaavista taidekuvista ja teksteistä. Esimerkiksi ”Nuoren Varfolomein näky” -taidekuvasta paljastuu jälleen erakkomunkki Sergi Radonežilaisen merkitys venäläisessä kulttuurissa. Kaikki luontoaiheiset tekstit tähtäävät patrioottiseen kasvatukseen, sillä ”venäläinen maa” (*russkaja zemlja*) on syvän patrioottisen tunteen täyttämä käsite. Slaavilaisten esi-isät käsittivät maan koitoisena, kotimaana, ja tätä maata piti puolustaa vihollisilta ja kaikenlaisilta onnettomuuksilta. (Golubeva 2007, 62.)

Kielikasvatuksen jatkumo ja haasteet

Olen soveltanut tutkimusaineistooni laadullista sisällönanalyysiä. Opetussuunnitelmien tarkastelussa sisällönanalyysi tutkimusmenetelmänä tuotti kuvauksen näiden pedagogisten tekstien ajallisesta jatkumosta neuvostoajasta nykypäivään. Opetussuunnitelmien tekstit avautuivat didaktisen tutkimuskirjallisuuden avulla. Tehdävänantoihin sovellettu luokitteleva sisällönanalyysi sopii tähän tutkimukseen, koska teksti on toiminnan lähtökohtana: teksti tutkimuksen kohteena ja teksti tuottamisen kohteena. Myös tekstiaineistoon sovellettu luokitteleva sisällönanalyysi toi esiin tekstien sidoksen venäläisen kulttuurin perinteisiin arvoihin. Laadullisen sisällönanalyysin menetelmä yhdessä didaktisen ja muun lähdekirjallisuuden tuen avulla auttoivat ymmärtämään opetussuunnitelmissa ja oppikirjoissa olevia äidinkielen opetuksen periaatteita ja niiden arvosidonnaisuutta ja oivaltamaan kasvatuksen paikan opetuksen yhteydessä.

Venäläisessä äidinkielen opetuksessa on nähtävissä neuvostoajoista nykyaikaan tietty vakaa, jatkuva linja, joka pohjautuu 1800-luvulla perustettuun venäjän opetuksen didaktikkaan. Neuvosto- ja nykyajan opetussuunnitelmat, oppikirjojen tehtävänannot ja tekstit edustavat tätä opetuksen jatkumoa. Neuvostoaikeistenkin pedagogisten tekstien läpi kulkee traditionaalisen pedagogiikan linja huolimatta poliittisesta ideologiasta, joka teksteissä oli voimakkaasti läsnä.

Pedagogisen kulttuurin arvot, etenkin patrioottisuus ja henkisyys, näkyvät opetussuunnitelmissa ja oppikirjoissa. Patrioottisuus on säilynyt pedagogisen kulttuurin arvona tsaarin ajan Venäjältä halki neuvostoajan nyky-Venäjälle. Nykyoppikirjojen tekstien patrioottisuuden ääni on hiljaisempi ja vaatimattomampi kuin neuvosto-oppikirjan paatoksellinen, julistava ja äänekäs neuvostopatrioottisuus. Henkisyys on nykyisissä pedagogisissa teksteissä sekä kristillistä että ihmistä jalostavaa sivistyksellistä ja moraalista henkisyyttä. Neuvostoajanakin henkisyyttä korostettiin niin suurten ja ylevien päämäärien

kuin tavallisen ihmisen hyvien ominaisuuksien ja käyttäytymisen tavoittelussa. Sankaruus, rohkeus, uskollisuus isänmaalle ja isänmaan palveleminen, sivistyneisyys, työteliäisyys ovat ihmisen henkisyyttä kuvaavia keskeisiä ominaisuuksia. Kansanomaisuus tulee ilmi oppikirjojen teksteinä käytetyistä sananlaskuista ja kansanennustuksista. Venäläisen kulttuurin perinteiset arvot limittyvät toisiinsa niin, että ne eivät ole selvästi eroteltavissa, mutta patriottisuus on kuitenkin läpäisevänä piirteenä kaikissa pedagogisen kulttuurin arvoissa.

Pedagogisissa teksteissä, sekä neuvosto- että nykyopetussuunnitelmissa ja -oppikirjoissa, tavoitellaan voimakkaasti normatiivisuutta ja ihanteellisuutta. Kieltä pitää käyttää ”oikein”, normien mukaisesti, ja poikkeamat norminmukaisesta kielestä, kuten murteet ja slangi, eivät ole sallittuja eivätkä ”kaunista” kieltä. Normien ihanne on peräisin tunnetuilta klassikkokirjailijoilta, joiden tekstejä oppikirjoissa suositaan. Venäjällä kieli on jotain erityistä, sillä 1800-luvulta peräisin oleva ajattelu kielestä kansan ja sen historian yhteyden rakentajana elää vielä nykyäänkin, kun muualla Euroopan maissa tämä

näkemyks on jäänyt historiaan, romantiikan ja nationalismin aikaan. Tämäkin ajattelu liittyy ihanteellisuuteen: kielen avulla halutaan rakentaa nyky-Venäjälle yhtenäisyyttä.

Venäläisessä kulttuurissa ja yhteiskunnassa vallitsevat arvot eivät välttämättä käy yksiin pedagogisen kulttuurin arvojen kanssa, vaikka äidinkielen opetuksessa nuoria niihin sosiaalis-tetaankin voimakkaasti. Venäläisessä koulussa ei painoteta kriittisyyttä, sillä esimerkiksi vaikuttamaan pyrkiviä tekstejä ei oppikirjoissa käsitellä siten, että oppilas tulisi tietoiseksi niissä olevista vaikuttamisen tavoista. Kulttuuriarvoihin sosiaalistaminen näkyy myös siinä, että oppikirjoissa ei ole mainostekstejä, koska ne materiaalisia arvoja edustavina eivät sovi koulun kasvatusajatteluun. Koulun ja koulua ympäröivän yhteiskunnan tekstimaailmat eroavat toisistaan voimakkaasti. Venäläinen äidinkielen opetus kirja- ja erityisesti kaunokirjallisuuskeskeisenä joutuu kilpailemaan paikastaan globalisoituvan kulttuurin muiden medioiden kanssa. Nopeasti muuttuva yhteiskunta mediaympäristöineen asettaa haasteen kasvatukselle ja koulutukselle.

Viitteet

1 Artikkelin perustuu Jyväskylän yliopistossa 14.12.2013 tarkastettuun väitöskirjaani *Kieli kasvattajana äidinkielen opetuksessa Venäjällä* (Kynkäänniemi 2013).

2 *Kultura retši* suomennetaan usein kielenhuolloksi,

oikeakielisyydeksi ja taitavaksi kielenkäytöksi.
3 Kääntämäni tekstit ja tehtävänannot eivät ole hiottuja ja viimeisteltyjä suomenkielisiä käännöksiä vaan ”raakakäännöksiä”, siksi niissä näkyy venäjän kielen rakenne.

Lähteet

Aineistolähteet

Oppikirja 1 = Barhudarov, S.G., Krjutškov, S.J., Maksimov, L.J. & Tšeško, L.A. (1982), *Russkij jazyk. Utšebnik dlja 7–8 klassov*. Moskva: Prosveštšeniye.

Oppikirja 2 = Trostentsova, L.A., Ladyženskaja, T.A., Dejkina, A.D. & Aleksandrova, O.M. (2006), *Russkij jazyk 9. Utšebnik dlja obštšeobrazovatelnyh utšreždenij*. Moskva: Prosveštšeniye.

Oppikirja 3 = Pitšugov, J.S., Jeremejeva, A.P., Kupa-

- lova, A.J., Lidman-Orlova, G.K., Molodtsova, S.N., Pahnova, T.M., Pimenova, S.N., Talalajeva, L.F. & Fominyh, B.I. (2006) *Russkij jazyk. Praktika 9. Učšebnik dlja obštšeobrazovatelnyh učšreždenij*. Moskva: Drofa.
- Oppikirja 4 = Razumovskaja, M.M., Lvova, S.I., Kapinos, V.I. & Lvov, V.V. (2003), *Russkij jazyk 9. Učšebnik dlja obštšeobrazovatelnyh učšreždenij*. Moskva: Drofa.
- Programmy vosmiletnej i srednej školy (1985) *Russkij jazyk*. Moskva: Prosveštšeniye.
- Dneprov, E.D. & Arkadjev A.G. (toim.) (2004), *Sbornik normativnyh dokumentov*. Moskva: Drofa, 60–65, 68–69.
- Kirjallisuus**
- Anttila, Pirkko (2005), *Ilmaisu, teos tekeminen ja tutkiva toiminta*. Hamina: Akatiimi.
- Baranov M.T. (1977), Formirovanije lingvistitšeskogo mirovozzrenija učšaštšihsja na urokah russkogo jazyka v IV–VIII klassah. *Russkij jazyk v škole* 3, 17–26.
- Berglund, Krista (2006), Ortodoksinen usko ja perinteet. –*Opas venäläisyyteen*. Toim. Timo Vihavainen. Helsinki: Otava, 45–69.
- Bystrova E.A. (2004), *Russkij jazyk v sisteme filologitšeskogo obrazovanija. –Obušeniye russkomu jazyku v škole*. Bystrova E.A. (sost.). Moskva: Drofa, 7–19.
- Džurinski, A.N. (2013), *Istorija pedagogiki i obrazovanija*. Moskva: VLADOS-PRESS.
- Fjodorova, K.S. & Baranova, V. V. (2012), *Vybor jazyka obrazovanija. –Jazyk, škola i obštšestvo*. K.S. Fjodorova (sost.). Moskva: Novoje literaturnoje obozrenije, 17–101.
- Golubeva, G.A. (2007), *Etika*. Moskva: Ekzamen.
- Hellberg-Hirn, Elena (1998), *Soil and Soul: the Symbolic World of Russianness*. Aldershot: Ashgate.
- Ippolitova, N.A., Knjazeva, O.J. & Savova, M.R. (2006), *Russkij jazyk i kultura retši v voprosah i otvetah*. Moskva: Prospekt.
- Ivanov, V.N. (2001), Patriotizm v obštšestvennoj mysli. –*Rossijskaja tsivilizatsija. Entsiklopeditšeskij slovar. Etnokulturnyje i duhovnyje aspekty*. Moskva: Respublika, 289–291.
- Kasjanova K. (2003), *O russkom natsionalnom haraktere*. Moskva: Akademitšeskij Projekt.
- Kitševa, I.V. & Neverova, T.A. (2012), *Sovremenyje transformatsii terminologii vospitanija. Pedagogika* 2, 49–59.
- Kopotev, Mihail (2009), Mitä venäjän kielelle tapahtuu? –*Idäntutkimus* 2, 14–24.
- Kostjajeva T.A. & J.S. Pitšugov 1984. Povyšeniye katšestva prepodavanija russkogo jazyka v svete osnovnyh napravlenij reformy školy. –*Russkij jazyk v škole* 5, 12–18.
- Kreindler, I. (1982), The Changing Status of Russian in the Soviet Union. –*International Journal of the Sociology of Language* 33, 7–39.
- Kultura povedeniya sovetskogo molodogo tšeloveka (1959), –*Kultura sovetskogo molodogo tšeloveka*. Metoditšeskije ukazanija. Voronež.
- Kynkäänniemi, Marja (2013), *Kieli kasvattajana äidinkielen opetuksessa Venäjällä*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Lvov, M. R. (1997), *Slovar-spravotšnik po metodike russkogo jazyka*. Moskva: ROST, SKRIN.
- Lvov, M.R. (2007), *Russkij jazyk v škole. Istorija prepodavanija*. Moskva: Verbum-M.
- Lvova S.I. (2004), *Estetitšeskaja funktšija russkogo jazyka v sisteme ego prepodavanija. –Obušeniye russkomu jazyku v škole*. Bystrova E.A. (sost.) Moskva: Drofa, 156–171.
- Pyykkö, Riitta (2005), Venäjä – kieli ja valtio. –*Monikielinen Eurooppa. Kielipolitiikkaa ja käytäntöä*. Johansson M. & R. Pyykkö (toim.) Helsinki: Gaudeamus, 215–230.
- Suhomlinski V.A. 1989. *Kak vospitat nastojaštšego tšeloveka*. Moskva: Pedagogika.
- Ter-Minasova, S. (2002), *Izmeneniye sotsialnoj roli russkogo jazyka v sovremennyh uslovijah. –Mir russkogo slova* 2, 28–29.
- Testov, V.A. (2009), *Tsennosti rossijskoj tsivilizatsii kak strategitšeskije tseli obrazovanija. –Pedagogika* 1, 15–21.
- Ušinski, K.D. (1974), *O narodnosti v obštšestvennom vospitanii. –K. D. Ušinski. Izbrannyje pedagogitšeskije sotšinenija*. Piskunov A.I., Kostjuk G.S., Lordkipanidze D.O. & M.F. Šabajeva (sost.). Tom pervyj. Moskva: Pedagogika, 51–123.
- Vituhnovskaja, Marina (2006), *Kansanluonne ja elämäntapa. –Opas venäläisyyteen*. Toim. Timo Vihavainen. Helsinki: Otava, 114–136.
- Vvedenskaja, L.A., Pavlova, L.G. & Kašajeva, J.J. (2004), *Russkij jazyk i kultura retši*. Rostov na Donu: Feniks.
- Zapesotski, A. (2002), *Obrazovanije: filosofija, kulturologija, politika*. Moskva: Nauka.